

Аннотация. Қалаларды жойбарлауда қала көшелериниң пияда тротуарларының қар, жауын сууларынан тазалауда хәм суу топланып қалған тосықларынан пайда болыуынан сакланыу ушын вертикал планластыруу, қиялык нормалары хаккында түсиниклер.

Ключевые слова: жойбар, вертикал планластыруу, отметка, горизонтал линии, топографиялык план, қиялык, рельеф, масштаб, репер, маркалар

Қала аймағы оның архитектуралық көринисин хәм жойбарлауын белгилейтуғын функционал зоналардан дүзиледи. Қала зоналары төмендегише ажыралып турады:

- селитебный – халық турар жайларын, жәмийетлик орайларын (басқарыу, илимий, тәлим, медициналык, спорт хәм басқалар), улыуа пайдаланыу ушын жасыл майданларды (майданлар, бағлар хәм басқалар) жайластыруу ушын;

- санаат - ондирис кәрханалары хәм ондириске байланыслы, тийисли объектлерди жайластыруу ушын;

- коммунал хәм койма база – базалар хәм койма складларды, гаражларды, трамвай деполарын, троллейбус хәм автобус паркларын хәм басқаларды жайластыруу ушын;

- сыртқы транспорт – жолаушы хәм жүк станциялары, портлар, пристан хәм басқалардың транспорт қурылмалары хәм имаратларын жайластыруу ушын; [4, с. 233].

Нөкис Қарақалпақстан Республикасының санаат, илим хәм материаллық орайы болған Қарақалпақстан Республикасы пайтахты. Хазирги кунге келип Қарақалпақстан Республикасының дерлик барлық район, қалалары күннен – күнге заманагөй имаратлар менен көркине – көрк, шырайына – шырай қосып бармақта. Өзбекистан Республикасы Президенти «Өзбекистан Республикасында туризм тарауын елде рауажландыруу ис – илжалары турысында» парманы тийкарында Қарақалпақстан Республикасының Мойнақ қаласына саяхатшылар ушын қала ишинде хәм жол бойлары қолайлықлар инфраструктурасын дүзиу хәм шөлкемлестириулер қаралған

2020-2023 жылларда Қарақалпақстан Республикасында хәмме тарауларында соннан қурылыс тарауларында үлкен жедел өзгерислер болыу режелестирилген. Содан Каракалпақстанда жакын жыллар ишинде 2290 турак жайлар қурылып питкериледи. 2020 жыл 11 ноябрьде Өзбекистан Республикасының Президентиниң «2020-2023 жылларды Қарақалпақстан Республикасын комплексли социаллық – экономикалык рауажландыруу илажлары хаккында» гы қарары қабыл етилди [2, ПП - 4889].

Өзбекистан Республикасы Президенти 2020 жыл 2-октябрь куни Каракалпақстан Республикасына сапарында Нөкис қаласын абаданластыруу, халықтың дем алыуы ушын шәрт – шәриятлар кеңейтиу бойынша корсетпелер берди. Соның менен «Ташкентте жуз берип атырган барлық жаңалықлар Нөкиске де келиуи керек» - деген еди Президентимиз Шавкат Мирзиёев.

Тийкарғы қаласазлық хужжети — қаланың бас планы болып, ол тийкарынан халық хожалығы планлары, социал, илимий-техникалык рауажланыу бағдарларын есапқа алған халда қала 25 - 30 жылға жойбарланады; оның барлық, турар - жай хәм санаатты рауажландыруу, мәмлекет хызметлерин тармақлары, абаданластыруу хәм қала транспортларын рауажландыруу келешеклери функционал элементлерин комплексли шешимин өз ишине алады. [4, с. 234].

Қаланы жойбарлау хәм қурылысы арнаулы план хужжетлери тийкарында әмелге асырылады, оларды таярлау хәм олардың қарарларын әмелге асыруда тиккелей геодезия қәнигеликлери қатнасауында орынланады. Улыуа «қурылыс инженерии» кәсибиниң геодезиядан оның «инженерлик геодезия» бөлими тийкарғы хәм ажыралмас бөлеги болып табылады.

Қалаларға тутасқан аймақларда қаланы келешекте рауажландыруу хәм хожалық хызмети объектлерин жайластыруу ушын қорық жер ретинде мөлшерленген қала этирапы аймақларын, соның менен бирге, халықтың дем алыуы хәм қала микроклиматын жақсылау ушын жасыл аймақларды дузиу жойбарластырылады [4, с. 234].

Бүгінгі күн талабы қала құрылысын қалатурғынлары, қонақлар хәмде саяхатшылар ушын қолайлы жанеде шырайлы қурыу, дуния стандартларына жууап беретугындай сыпат бериуди талап етилмекте

Планластырыу жойбарлау қалаларды, елатлы пунктлерди хәм санаат объектлерин жойбарлаудын тийкарғы ажыралмайтуғын бөлеги болып табылады. Планластырыудың тийкарғы ұазыйпалары бири: көшелер хәм квартал аймағынан қар - жамғыр хәм хожалық сууларының ағып кетиуи ушын шерт-шәраятлар жаратыу: [5, с. 4].

Қала кварталларының ишки аймақларын вертикал планластырыудың максети, атмосфера сууын, квартал ишиндеги автомобиль жоллары хәм тротурларын тазаланыуын тәмийинлеу хәмде суу топланып қалатуғын «ойлықлар» пайда болыуының алдын алыу болып. Киши аймақларын вертикал планлыстырыуда дренаж мәселелери схемада да көшелерде автомобиль жоллары, мәхелелер ишиндеги аймақлар ушын аймақтың тәбийий релефине сайкес түрде биргеликте шешиледи.

Селитебной зонасының тийкарғы жойбарлау элементи киши районлар, қызыл сызықлары менен шегараланған магистрал хам елатлы көшелер.

Көшениң көлденең профиллери, әмелдеги профиллерди көрсеткен халда 1:100... 1:200 масштаб көлеминде орынланады; жол, тротуарлар, жасыл майданлар, трамвай жоллары, жер хәм жер асты коммунал тармақларын отетуғын торлары белгиленген халда [4, с. 234].

Жойбар контурлары горизонталлар жәрдеминде планластырыу туурыдан-тууры топографикалық планларға мууапық әмелге асырылады. Жойбарлауда хәкыйқый горизонтал сызықлардың формасы хәм жайласыуы тәртиптің техникалық талапларына жууап беретугын тәризде дүзетиледи.

Қурылыс майданшаларын жайластырыу, бәхардеги ериген суу себепли батпақлықлар менен суу басқан орынларды анықлау хәм фундаментал мәселелерди шешиу ушын 1:50000 хәм 1:25000 масштаблы карта, планлар қолланылады. Усы карта планлар транспорт, электр энергия, газ хәм суу тәмийинаты хәм канализация мәселелерин шешиу ушын қолланылады. Горизонтал контур сызықлары хәр 1м ден болған 1:10000 - 1:5000 масштаблы карта, планлар әдетде қала көшелери тармағын жойбарлау хәм бас план режесин дүзиудің тийкарғы мәселелерин шешиу ушын қолланады. Қала көшелери, жоллары хәм майданларын планластырыу бойынша техникалық жойбарды дүзиу ушын релеф горизонтал контур сызықлар хәр 0,5 - 1,0 м масштабы 1:2000 - 1:500 план, карталар, ал жұмысшы сызылманы дузиуде масштабы 1:500 - 1:200 горизонтал сызықлар хәр 0,25 - 0,5 м болған планлар талап етиледи, айрым жағдайларда жойбарланған көшелер хәм автомобиль жоллары бойлама хәм көлденең профиллерде қолланады [5, с. 17].

Вертикал планластырыу жойбары майданлар, көшелер, квартал ишиндеги өтиу жайлары, хәулилер, имаратлар, сооружениелер хәмде жер асты коммуникацияларын жайластырыу ушын жоқары дәрежедеги шешимди усыныс етеди. Оны дүзиуде биз төмендеги техникалық шәртлерге әмел етемиз.

Қаланың қурылған аймағы майданынан қар - жауын сууының дренажланыуын (ағып кетиуин) тәмийинлеу ушын кварталдын бийиклиги қоңсылас көшелердеги астау (лоток) бийиклигинен жоқарыда жайласыуын белгилеу.

Қурылған квартал, көшелер хәм майданлар жер бети қыя болыуы керек; жойбарлауда горизонтал тегис планластырыуга жол қойылмайды.

Көшелердің минимал бөйлама қиялығы 0,004 рухсат этиледи.

Максимал бөйлама жол, көше ямаса жолдың категориясына қарай қиялықлар: төменде келтирилген.

Тезликли жоллар	0,040
Магистал коше хам жоллар	0,050
Пром зона хам коммунал коймалар (скадлар) жоллары	0,060
Елатлы пунктлер кошеле хам жоллары	0,070
Жергиликли жоллар хам кошелер	0,080
Трамвай жоллары	0,060-0,080
Тратуарлар	0,060-0,080

Жердің қиялиги үлкен болса, пиядалар тротурлары бөлек бөлимлери текшелерди орнатыу аркалы тегисленеди. Майданлардын қыялықлары 0, 030 дан, бандиргилердин орынлары болса 0, 020 дан артық рухсат берилмейди. Квартал майданынын бети қыялықлары 0, 005-0, 010 кабыл етилген [5, с. 13].

Көшелердің кесесиуи кар–жауын сууларын жол хэм пиядалар тротурарынан астауға (лоток) шекем агып кетиуин тэмийинлеу ушын мөлшерленген болады. Тап сол мақсетлер ушын квадратлардың бийиклиги қоңсылас көшелердің бийикликлеринен бийиклеу болыуы хэм қыяның майдан орайындан астаулар (лоток) тәрәп жөнелтирилиуи мақсетке мууапық болып табылады. Тратуарлар жолларынын көлденең қыясы өтиу бағдарына 0,020 - 0,030 га тең етип белгиленеди.

Пайдаланган маглыуматлар дизими

1. Өзбекистан Республикасы Президентиниң парманы «Өзбекистан Республикасында туризм тарауында жанеде рауажландырыу ис – илажлары» ПП-5781 сан 13.08.2019
2. Өзбекистан Республикасы Президентиниң парманы, ПП-4889-сон 11.11.2020 жыл
3. Авчиев Ш.К., Тошпұлатов С.А. Инженерлик геодезияси. Дарслик. Тошкент 2014й.
4. Е. Б. Ключин., М.И.Киселев., Ш.Михелев, В.Д.Фельдман; Под ред. Д. Ш. Михелева.4-е изд., Инженерная геодезия: Учебник для вузов М.: Издательский центр. «Академия», 2004. — 480 с. ISBN 5-7695-1524-4
5. А.Г. Парамонов Геодезические работы при вертикальной планировке. Москва «Недра» 1984.
- 6 Мубораков Х. Укув колланма Тошкент 2007й.